

A dialógusok szerepe a nyelvfejlődésben

Új általános iskolai orosz nyelvkönyveink szöveganyagai a nyelvoktatás kommunikatív céljainak megfelelően, főként dialógusokra épített beszédgyakorlatok. 4. osztálytól folyamatosan tanítok az új tanterv szerint, s eddigi gyakorlati tapasztalataimnak megfelelően, szeretnék szólni a dialógusok használhatóságáról az orosz nyelvi órán mint a kommunikációs készség fejlesztésének egyik, de véleményem szerint legmagasabb nyelvi műveltséget igénylő eszközéről.

Elfogadott tétel, hogy az idegen nyelvi nevelés sikere érdekében olyan feltételeket kell teremteni, melyek mindenféle kényszerítés nélkül serkentik a tanulókat az idegen nyelven való beszélésre. A feltételek egyike a szubjektum, a beszélő, a másika az objektum, az a beszédhelyzet, amelyben a beszéd végbemegy. Közismert Leontyev megfogalmazása, amely szerint a beszédhelyzet a verbális és nem verbális eszközök azon összessége, amelyek szükségesek és elegendők ahhoz, hogy egy meghatározott terv szerint a beszédaktus végbemenjen.

Beljajev szerint, a beszélés folyamata olyan alkotó tevékenység, amely során gondolataink kifejezése céljából nyelvi eszközök kombinációjával élünk. A beszéd verbális komponenseit nonverbális komponensek kísérik: cselekvés, gesztusok, arc kifejezés, megfelelő intonáció, nyelvi etikett. A tanulókat tehát nem mechanikusan becsomagolt idegen nyelvi folyamatok pusztá felidézésére kell képessé tenni, hanem igazi beszédtevékenységre, olyan idegen nyelvi mondatok alkotó létrehozására kell őket megtanítani, melyekben saját gondolataik fognak tükröződni.

Felvetődik a kérdés: Hogyan szolgálják ezt a célt orosz nyelvi tankönyveink lexikai és nyelvi anyagai? Megfelelnek-e a dialógusmodellek azon követelményeknek, hogy a tanulók képesek legyenek a számukra kívánatos megnyilatkozást használni? Érdekelte tudjuk-e őket tenni abban, hogy reális helyzet jön létre, tudjon a tanuló megfelelően cselekedni. De érvényesüljön a dialógussal szemben támasztott követelmény is, az egy helyen, egy perc alatt, egy cselekmény elve.

Tankönyveink dialógusainak lexikai anyaga a mindennapi élet témáiról szól, életszerűek (születésnap, ismerkedés, vásárlás, öltözködés, iskolai élet, posta). Így a beszélgetések könnyen felhasználhatók a konkrét beszédhelyzeteknek megfelelően. Társas, társadalmi kapcsolatok: köszönés, üdvözlés, köszönetmondás, búcsúzás tükröződnek a következő dialógusban:

- Здравствуйте;
- Здравствуйте.
- Скажите, пожалуйста, какой автобус идёт на Шошто?
- На Шошто? Автобус номер 8.
- Где остановка автобуса?
- Здесь, налево.
- Спасибо.
- Пожалуйста;
- До свидания;
- До свидания.

A szituáció a cselekvés és beszéd összekapcsolása. A beszédtevékenység nonverbális eszközei: arc kifejezés, intonáció, emóciókat kifejező szavak. Közlés és állásfoglalás: konkrét tényre vonatkozó kérdés, kételkedés, ellenvélemény formájában jut kifejezésre a beszédszándék, a következő dialógusban:

2. — Эдит, что ты делаешь?
— Рисую.
— Что ты рисуешь?
— Дом и парк.
— Какой это парк? Жёлтый?!
— Что ты! Парк зелёный.
— А на доме ворона сидит?
— Да, она.
— Какая ворона? Синяя?!
— Что ты! Ворона чёрная.
— А это кто?
— Это я.
— Ого! Ты сидишь и читаешь.

Problémaszituációt tartalmaz a következő dialógus, amely a beszédszándék eddig ismertetett körének elemei mellett útbaigazítást is tartalmaz.

3. — Давид, ты не знаешь, где школа номер 9?
Скажи, пожалуйста! Там сегодня будет концерт. Я иду на концерт
— Смотри! Вот улица Шоштой, а это улица Осёлё.
Школа здесь, налево.
— Спасибо.
— Пожалуйста.

A beszédszándékot kifejező érzelmek, hangulatok: csodálkozás, meglepetés, melyek nonverbális eszközökkel válnak nyomatékosabbakká a beszéd során.

4. — Мама! Что ты делаешь?
— Я делаю торт.
— Что?! Сегодня праздник?
— Да, у бабушки день рождения.
— Придут гости?
— Да.
— Кто ещё придёт?
— Дедушка, Вова и Наташа.
— Ой! — Я иду в магазин за шоколадом.

A társalgási fordulatok, a nyelvtani mintamondatok nagyon jól szolgálják a beszéd-készség fejlesztését. Korábbi tankönyveink leckéinek szöveganyaga a monologikus beszédre épült, több verbalitást, nagyobb mechanikus gondolkodási képességet igényelt tanulóinktól. Jelen koncepciónkban lényeges változás az, hogy a központi feladat nemcsak a nyelvtan gyakorlása, hanem a kezdetben lexikálisan elsajátított nyelvtani lexikai anyag együtt egyéni munkában való gyakoroltatása. Aktív beszéddel kezdünk tehát már a 4. osztályban. A fokozatosság elvét szem előtt tartva bővül az egyes társalgási témák lexikai anyaga, s nem zárul le évfolyamonként a tanterv adta minimummal. Sőt, ha a nyelvi kontrasztivitás szempontjait is figyelembe vesszük, akkor nem rekedhetünk meg egy-egy magyar szó vagy kifejezés egy orosz megfelelőjének tanításán. Már a nyelvok-

tatás kezdetén meg kell tanítani a lexikai kontrasztivitás gyakorlati szempontból leggyakoribb jelenségeit.

Melyek ezek?

1. Azok az anyanyelvben meglevő, összefoglaló fogalmat jelölő szavak, amelyek hiányoznak a tanított nyelvből, pl.: сад, сумка. Fennáll annak veszélye is, hogy a tanult nyelv egyik szavának összefoglaló jelentést tulajdonítanak: сад-, – kert, de konyhakert – огород, vagy сумка mindenféle táska, aktatáska is.

2. Az orosz és magyar szókinsnek azok az elemei, amelyeknek a jelentésterjedelme nem fedi egymást, pl.: az orosz знать magyarul tudni, de ismerni is. A magyar tudni megfelelője viszont nemcsak знать, hanem уметь vagy мочь is lehet.

3. Az életszerű szituációk létrehozásánál tisztázni kell azt, hogy a két nyelvben azonos hangalakú szavak más jelentenek. Фамилия (vezetéknév, a magyar familia mint közhasznú idegen szó családot jelent).

4. A hangsúly eltérése a megértést is zavarhatja: kakaó – какао, múzeum – музей

5. Az anyanyelv és a célnyelv közötti transzferjelenség is befolyásolhatja a megértést, pl.: делать экскурсию igei-főnévi kapcsolatot az orosz irodalmi nyelv nem használja, s mégis sokáig ezt tanítottuk а совершать, проводить экскурсию helyett.

Hogyan és mikor tisztázzuk a lexikai munka során ezeket a kontrasztív jelenségeket!

A szavak bemutatása, szemantizációja mondatmodellekben történik. Az ismeretszerzés első fázisában a mintamondatokat tanulják meg a tanulók. A dialógusok társalgási fordulatait, mintamondatait aztán elemekre bontjuk, módosítjuk. Az elemekre bontás folyamatát új párbeszéd alkotása követi, amelyhez ötleteket a párbeszéd variációja ad.

Mivel a dialógus két személy beszélgetésén alapul, kétirányú tevékenységet kíván: a beszélő partner közlendőinek felfogását vagy megértését, valamint az arra való reagálást. A reagálásra nem készülünk fel, mert nem tudjuk, mit mond majd partnerünk. S mert reagálásunk rögtönzött, mondataink rövidebbek, egyszerűbbek kell hogy legyenek. A gondolatok, érzelmek kifejezése gyakran hiányos mondatokkal, egy-két szóval vagy felkiáltással történik. Pl.:

— Берца, что ты будешь делать сегодня?

— Сегодня? Я пойду на концерт.

А ты?

— Я буду делать уроки.

— Завтра суббота, уроки не надо делать.

Пойдём сегодня на концерт!

— Ну, ладно. Пойдём.

Meggyőződésem, hogy a tanult társalgási fordulatok egy része – főleg az érzelmi- leg kevésbé kötődöttek – csak passzív szóképletet alkotnak, vagy az előzőleg megismert nyelvi környezetből tudják reprodukálni a tanulók. Az aktív beszéd nagyfokú kreativitást igényel a beszélgetőtől. A szituatív beszéd terjedelme a beszélő szándékától függ. Beszédsszituáció jön létre akkor is, ha a beszélő partnere kérdésére valóságos nyelvi stílussal válaszol. A beszédaktus úgy szélesedik, ha a szituációnak megfelelően további kérdések, visszakérdések vagy éppen a kérdések mellett közlések is szerepelnek a beszélgetésben. Pl.:

— Пойдём со мной в магазин!

— Хорошо. Что ты хочешь купить?

— Блузку.

- Какой цвет ты хочешь? Белый?
- Мне идёт и белый цвет и красный.
- Купи белую блузку!
- Я не хочу белую.
- Ну тогда купи то, что тебе нравится!

Nyelvi adottságra van szükség, hogy megfelelő intonációval a beszéd érthetővé és élővé váljék. A tapasztalat azt mutatja, hogy nem mindig a kiejtés vagy az intonáció szabálytalansága zavarja a kommunikációt. A nehézség ott kezdődik, hogy a tanuló egyszerre nem tud figyelni arra, amit mond, meg arra, hogyan mondja. Gondot jelent számára a gondolatok lexikális hordozójának nyelvi formában való kifejezése, az, hogy a kétnyelvűség kikerülésével gyorsan és hibátlanul szerkesszék meg a mondatokat. Gyakran esnek abba a hibába, hogy az anyanyelv szórendi szabályait alkalmazzák az idegen nyelvre is. Azt szeretnénk elérni, hogy automatizált komponensévé válna a beszédnek a nyelvtan. Ne szakadjon meg a beszélgetés azért, mert a tanuló egy szó mondatbeli szerepének megformálásánál azon medítál, hogy milyen végződést kapjon a szó. Magas szintű idegen nyelven való gondolkodást igénylő munka ez a tanuló részéről. Természetes, hogy más pszicholingvisztikai tényezők is befolyásolják a kommunikáció sikerét: mennyire érzelem- és képzeletgazdag avagy szegény a beszédpartner, hajlandó-e a beszédtevékenységre, problémaérzékeny-e a tanuló, van-e beleélési képessége az adott helyzetbe.

A beszédmechanizmus minden embernél a vele született pszichológiai, fiziológiai sajátosságok alapján és a beszédérintkezés hatása alatt formálódik. A tanulók beszéd-készségének fejlesztése szempontjából rendszeresen kell alkalmazni a nyelvi órán a beszédsszituációkat. A hibáktól és sikerektől függően kell és tudjuk változtatni azokat, hogy rögzüljön az adott nyelven történő beszédre való beállítódás.

A dialógusok feldolgozásának menete a 7. oszt.-ban orosz nyelvi órán

A tanítás ideje: 1985. nov. 29.

Helye: Nyíregyháza, 2. Sz. Gyak. Ált. Isk. 7. a osztály.

Tantárgy: Orosz.

Téma: 3. урок.

A tanítás anyaga: Названия профессий

Okt. cél: Кем быть? Кто вы по специальности? Какая у вас профессия?

társalgási fordulatok, valamint az инженер, рабочий, работница, строитель, стройка, завод, предприятие

kifejezések megtanítása, rögzítése. A tanult társalgási fordulatok és kifejezések életszerű szituációkban való alkalmazása.

Képzési cél: Hallás utáni megértés fejlesztése.

A tanulók problémamegoldó képességének fejlesztése szituációs helyzetek teremtésével.

A beszéd-készség fejlesztése a kifejezések használhatóságának variálásával, dialógusok szerkesztésével.

Didaktikai feladat: Alkalmazó ellenőrzés.

Új ismeretek feldolgozása.

Alkalmazó rögzítés.

Szemléltetés: vizuális: képek, rajzok, játék, írásvetítő.

Módszer: bemutatás, közlés.

Tanít: Iván Ágnes tanár.

I. Szervezési feladatok

(5' óra eleji beszélgetés.)

A nyelvi légkör megteremtése:

Послушайте, потом угадайте! Где мы?

На стенах картины и рисунки.

В шкафу много разных предметов.

На столе магнитофон. Мы сидим и записываем сказки на родные песни. (Мы занимаемся в кружке истории.)

II. Alkalmazó ellenőrzés

a. *Отвечьте на вопросы!*

1. Как можно проводить свободное время?
2. Где работают кружки?
3. Кто из вас занимается в кружках?

б. *Ситуации:*

1. Ты собираешь марки и занимаешься в кружке филателистов. Поговорите об этом.
 - Давид, что ты делаешь?
 - Я рассматриваю марки.
 - Сколько марок! Покажи, пожалуйста!
 - Пожалуйста, смотри!
 - А как ты собираешь?
 - Знаешь, я член кружка филателистов.
 - Потом я покупаю марки. И я переписываюсь с школьником из Москвы, он присылает красивые марки.
2. Один из вас занимается в кружке литературы, а другой — в кружке «Умелые руки.» Идёт спор о том, где интереснее.
 - Эдит, ты член кружка?
 - Конечно, я занимаюсь в кружке литературы.
 - Да? Ты любишь стихи?
 - Очень люблю и умею хорошо читать стихи.
 - А ты занимаешься в кружке?
 - Да, я член кружка «Умелые руки.»
 - Кружок «Умелые руки»? Что вы там делаете?
 - В этом кружке очень интересно заниматься. Мы делаем маски и декорации.
 - Ты умеешь хорошо рисовать?!
 - Ещё бы! У меня пятёрка по рисованию!
 - А где работает кружок? В школе?
 - Нет. Не в школе. В Доме пионеров.

с. *О чём мы говорили на прошлом уроке?* *Какие профессии вы знаете?*

д. *Упражнение: работать кем? Дополните предложения!*

1. Я буду работать ..., потому что я люблю школу.
2. Я хочу работать ..., потому что мне нравится эта профессия.
3. Я люблю поле, поэтому я буду работать

III. Új ismeretek feldolgozása

Célkitűzés:

На уроке мы говорили о том, кем вы будете.

— Ты хочешь быть писателем, потому что хочешь писать романы и сказки.

Rögzítés:

кем быть?

— Ты будешь писателем?

- Нет, я буду космонавтом.
- Кем ты хочешь быть?
- Я хочу быть шофёром.
- Почему?
- Потому что я хочу водить машину.
- Ты будешь трактористом или агроном?
- Я буду агроном.

Учительница называет разные профессии, разные специальности.

- Берци! Кем работает твой отец?
- Он работает доктором.
- Кто он по специальности?
- По специальности он доктор.
- Аги! Кем работает твоя мама?
- Она работает инженером.
- Кто она по специальности?
- Она инженер.

Мама Аги инженер на предприятии КЭМЭВ.
 Отец Тибора работает на предприятии ВОЛАН номер 5. Он рабочий.
 Работает — рабочий.
 Сестра работает на заводе.
 Она рабочая.

Петя очень любит играть. Когда он играет, он всегда строит домики.
 Он хочет быть строителем.
 строит — строитель
 Он будет работать на стройке.

IV. Alkalmazó rögzítés

1. Keressétek a dialóguspartneri!

-?
- Да, я уже думал о том, кем я буду.
-?
- Нет, я буду работать шофёром.
-?
- Конечно, я люблю водить машину.

2. Ситуации

- а, Ты новая ученица в классе.
 Учительница спрашивает о твоей семье.
- б, Скоро ты закончишь восьмилетнюю школу. Пора выбирать профессию.
 Ты обсуждаешь этот вопрос в своей семье.

Домашнее задание

Напишите диалог!

Ситуация: Когда на уроке классного руководителя учительница спрашивала вас кем вы хотите быть, многие не могли ответить на этом вопрос.
 Почему?

VI. Értékelés

A tábla képe

- Кем быть?
- Кто вы по специальности?
- Какая у вас профессия?

специальность
 инженер
 рабочий
 рабочая
 строитель
 стройка
 завод
 предприятие

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Tantervi útmutató. OPI, 1981.
- [2] *Banó István*: A lexikai kontrasztivitás problémái. – INYT, 1971. 2. sz.
- [3] *Béky Lóránd*: A társalgási fordulatok és nyelvtani mintamondatok szerepe a beszéd tanításában. – INYT, 1980. 1. sz.
- [4] *Damó Elemérné*: Orosz nyelvkönyv. Ált. iskola 7. osztály. Tankönyvkiadó, Bp. 1985.
- [5] *Eva Erzsébet*: A kreatív gondolkodás fejlesztésének lehetőségei az alsó tagozatos orosz nyelvi órán. – INYT, 1980. 3. sz.
- [6] *Fülöp József*: A dialógusok szerepe és tanításuk metodikája az orosz nyelvoktatásban. – INYT, 1981. 3. sz.
- [7] *Leontyev, A. A.*: Pszicholingvisztika és nyelvtanítás. Tankönyvkiadó, Bp. 1973.
- [8] *Nádudvari Lidia*: A gyermekek idegennyelv-oktatásának pedagógiai-lélektani alapjai. Debrecen, 1980.
- [9] *Vjatyutnyev, Ny. M.*: A tanítás technikája mint a tanulás stratégiájának a függvénye, különös tekintettel a tankönyvekre. 1978. 2. sz.
 Русский язык за рубежом.

A Módszertani Közlemények újabb kiadványáról

Folyóiratunk kiadásában megjelenő újabb kötetünkkel – az eddigi gyakorlatnak megfelelően – az általános iskolai pedagógusok munkáját kívánjuk elősegíteni a személyi számítógépek felhasználásának témájában. A kötet *Számítógép az általános iskolában* címmel ez év januárjában jelent meg. A szerzők – *Mágoriné Hubn Ágnes, dr. Puskás Albert* – munkájukban először is a BASIC programozási nyelvről adnak tömör összefoglalást. Majd ezt követően olyan témákat dolgoznak fel, amelyek a matematikán belül a tanulói, illetve a tanári munkát segítik a számítógép felhasználása révén. Hasznos példákon keresztül mutatják be a számítógép felhasználásának lehetőségeit a természettudományi és humán tárgyak területén, valamint az iskolai adminisztrációs munkában. Végül a felhasznált és ajánlott irodalom felsorolásával kívánják az olvasót segíteni ismereteink további bővítésében.

A kötet ára: 60,- Ft. Megrendelhető postai levelezőlapon. Cím: Módszertani Közlemények Kiadóhivatala, 6725 Szeged, Háman Kató u. 25.